

Çok Kültürlü Bağlamda (Kuzey Makedonya'da) Yer Adları

Selda ADİLOĞLU EKLEMEZLER¹

ÖZ

Kuzey Makedonya, çok kültürlü -Makedonlar, Arnavutlar ve Türkler gibi- toplum yapısına bağlı olarak yer adlarında çok dilli çeşitlenmelere sahiptir. Makedonca dilindeki karşılığı Skopje olan başkentin, ayrıca Türkçe Üsküp ve Arnavutça Shkup olmak üzere iki dilde telaffuzu bulunmaktadır. Öteki telaffuzlar yasaklı olmamakla birlikte ülke yönetimi, Makedonca olanında ısrarcıdır. Ancak dönem dönem yer adlarında (toponomide) Arnavutça versiyonların kullanımına dair ısrarlı talep ve baskılara da rastlanmaktadır. Kuzey Makedonya her ne kadar Makedonca dilini dolayısıyla tek dilli toponimi tercih etse de siyasi endişelere bağlı olarak, esnekliğe dönük bir takım yasal düzenlemelere gitmiştir. Yapılan düzenlemeler, Makedon halkını o denli huzursuz etmiştir ki, bu değişikliği kültürel mirasa karşı inkâr edilemez şiddet, yarı insani ilkelere dayalı yeni bir dünya inşa etme girişimi olarak tanımlayanlar olmuştur. Diğer taraftan bu durum, değişikliğe vesile olan Arnavutları daha da güdülemiştir. Son yıllarda, Kuzey Makedonya'daki azınlık gruplar -Arnavutlar, Boşnaklar, Türkler gibi- arasında yönetsel ve ekonomik düzeyde yetki talep edip alabilenler yine Arnavutlardır. Ülkenin ikinci büyük etnik azınlığı durumunda olan Türklerin ise, diğer etnik azınlıklarla birlikte Arnavut topluluğunun artan görünürlüğünün gölgesinde kaldıkları iddia edilebilir. Bu durum o denli belirgindir ki, bölge Türklerine dair yapılan akademik çalışmalar ve çıkarımlarda onlar, azınlığın azınlığı olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada çalışmanın temel gayesi, çok etnikli toplum yapısına sahip Kuzey Makedonya'nın mevcut durumuna ışık tutmak, bunu yaparken de ülkenin toponimi (yer adları) mevzusuna olan yaklaşımını irdeleyebilmektedir.

Yapılan saha araştırmaları, gözlem ve akademik minvaldeki taramalar, Kuzey Makedonya'nın önemli oranda Türk nüfusuna sahip olduğunu ve ülkenin muhtelif yerleşim yerlerinde çok sayıda Türkçe yer adının

¹ Dr. Öğrt. Üyesi Selda ADİLOĞLU EKLEMEZLER, Bursa Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Bursa/Türkiye
E-posta: selda.adiloglu@btu.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-9725-436X. DOI: 10.32704/erdem.2023.84.001
Makale Gönderim Tarihi: 24.09.2022 *Makale Kabul Tarihi: 08.06.2023 (Araştırma Makalesi)

bulunduğunu göstermektedir. Bilhassa ülkenin güneydoğu yakasında Türkçe köy ve kasaba adlarına sıkça rastlandığı anlaşılr. Büyükçe bir kısmı nfussuzlaşmış durumda olsa dahi, hâlen Başıbos, Çalıklı, Dedeli, Pırnalı, Alikoç, Kocalı, Süpürge gibi Türkçe yer adlarıyla anılan pek çok yerleşim biriminde Türkler ve Yrkler yaşıamaktadır. Bu aynı zamanda bölgedeki Türk nüfusunun hem mevcudiyetini hem de tarihsel anlamdaki sürekliliğini ortaya koyması açısından önemli bir göstergedir. Çalışma, Türkçe yer adlarının çok sayıda olmasına rağmen, Kuzey Makedonya zelinde Türkçe toponimiyle ilgili kapsamlı bir akademik çalışmanın ve bu konuyla ilgili bir farkındalığın bulunmadığını, Türk topluluğu gibi Türkçe toponimisinin de göz ardı edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yer adları, çok-dilli toponimler, Türkçe yer adları, Etnik gruplar, Kuzey Makedonya Türkleri.

Place Names in Multicultural Contexts (in Northern Macedonia)

ABSTRACT

North Macedonia has multilingual variations in place names due to its multi-ethnic society structure, including Macedonians, Albanians and Turks. The capital city, Skopje in Macedonian, has two other pronunciations, Üsküp in Turkish and Shkup in Albanian. Although not banned, the country's administration insists on the Macedonian version. However, from time to time, there are also persistent demands and pressures to use the Albanian version in place names (toponymy). Although it prefers the Macedonian language and thus monolingual toponymy, North Macedonia has made a number of legislative arrangements for flexibility due to political concerns. The changes have so unsettled the Macedonian people that some have described them as undeniable violence against cultural heritage and an attempt to build a new world based on quasi-human principles. On the contrary, this has further motivated the Albanians who were instrumental in the change. In recent years, among the minority groups in North Macedonia (Albanians, Bosnians, Turks, etc.), it is the Albanians who have been able to demand and receive administrative and economic authority. It can be argued that the Turks, the second largest ethnic minority in the country along with other ethnic minorities, have been overshadowed by the increasing visibility of the Albanian community. This is so evident that in academic studies and inferences on the Turks of the region, they are defined as the minority of the minority. At this point, the main purpose of this study is to shed light on the current situation in North Macedonia, which has a multi-ethnic social structure, and in doing so, to examine the country's approach to the issue of toponymy (place names).

Field researches, observations and academic researches show that there is a significant Turkish population in North Macedonia and that many Turkish place names are found in various settlements of the country. Especially in the southeastern part of the country, it is understood that Turkish village and town names are frequently encountered. Turks and Yoruks still live in many settlements with Turkish place names such as Başibos, Çalıklı, Dedeli, Pırnalı, Alikoç, Kocalı, Süpürge, even though most of them are depopulated. This is also an important indicator in terms of revealing both the existence and historical continuity of the Turkish population in the region. The study aims to reveal that despite the large number of Turkish place names, there is no comprehensive academic study and awareness of Turkish toponymy in North Macedonia, and that Turkish toponymy, like the Turkish community, has been ignored.

Keywords: Place names, Multi-lingual toponyms, Turkish place names, Ethnic groups, Turks in North Macedonia.

Giriş

Blair ve Tent (2020), yer adlarıyla ilgili araştırmaların bu konu için “ne ve nasıl” başta olmak üzere, “nerede, ne zaman, kim” ve en önemlisi de “neden” soru zarflarını kullandıklarını belirtirler. “Neden” soru zarfını, diğerlerinden daha dikkate değer yaparsa yazarlara göre, cevabı için gerekli savların belgelenemez ve o yere ad verenin/verenlerinin (“adlandırıcı”nın) niyetinin de spekülasyona açık olmasıdır. Çalışmanın kapsadığı alan, Osmanlı’nın Balkanlardaki ilk fetih bölgelerinden biri, eski bir Yugoslavya ülkesi ve bugünün bağımsız genç bir ülkesidir. Kuzey Makedonya, kendi adından başlayarak yer adları konusunda epey sıkıntı yaşamaktadır. Bugün, kısmen uzlaşmış kısmense rölantiye alınmış bir işleyişle bu konu gündemden düşmüştür. Ancak her an canlanabileceği fikriyle şimdilik bir kenarda beklediği belirtilmelidir. Bu ifadenin dillendirilmesindeki başlıca savsa, Makedon düşünürlerin de endişelendikleri gibi Makedonca olan yer adlarının Yunancaya ve/veya Arnavutçaya çevrilmesi gibi bir eğilimin ara ara hissediliyor olmasıdır. Kuzey Makedonya tıpkı diğer birçok ulus-devletin kuruluşlarında yaptıkları ve yapacakları gibi yer adlarını milliyetçilik heyecanı ile diline ve kimliğine uygun olanlarla değiştirmeye girişmiştir. Bugün ülkenin yönetimi ve baskın nüfusu Makedon’dur. Ancak, ülkenin çok-etnikli/kültürlü bir demografik yapıya sahip olduğu da belirtilmelidir. Böylesi bir yapının içerisinde baskın nüfusla aynı tarihsel geçmişe sahip olduğu iddiasında bulunan bir başka etnik grubun varlığıysa, ister istemez ülkedeki yerleşim yerlerinin adları konusunda sorunlar yaşanmasına yol açar ki, ara ara yaşandığı da görülmektedir. Çalışma, Kuzey Makedonya ve yer adları mevzusunu esas almaktadır, daha özeldeki niyetse, yer adlandırmalarında her daim ön planda olan Arnavut ve Makedon çekişme ve çatışmalarının gölgesinde kalan Türk varlığını ve Türkçe yer adları mevzusunu gün yüzüne taşımaktır.² Buradan hareketle varılacak noktaysa yer adlarının geçmişe bir referans sunmasıyla birlikte bu referansın, bugünü ipotek altına almak anlamına gelmeyeceğini, aksine bölgeye, ülkeye dilsel-kültürel ve yerel hafıza anlamında çeşitlilik ve zenginlik katabileceğini göstermektir.

Çalışma için yapılan literatür taraması Kuzey Makedonya ile ad mevzusunun Türkiye’deki alan yazında salt “ülke adı” düzeyinde ve fazlasıyla siyaset

² Arnavut topluluğunun talepkâr ve nüfus itibarıyla yoğun olması, her alanda Türklerin mağduriyetini, göz ardı edilmesini veya görünmezliğini perçinlemektedir. Buna, azınlıkların medyadaki temsilinde de rastlanır. Yerel haber sitesinin (yenibalkan.com), 2016 tarihli haberinde iki yıl boyunca *Almakos*, *Kurir* ve *Al On* sitelerinde yayımlanan haberlerin izlendiği ve yapılan değerlendirme sonrasında azınlıklara yeterince yer ayrılmadığı, mevcut olanlarda ise ülkedeki azınlıklar arasından en çok Arnavutların haber edildiği belirtilmektedir.

bilimi çerçevesinde tartışıldığını ortaya koymaktadır. Bunun haricinde Osmanlı yönetimi altında 500 yılı aşkın bir süre bulunmuş ve halen yoğun bir Türk nüfusu barındıran ülkenin, Türkçe yer adlarıyla olan münasebetine dair akademik düzeyde bir araştırmaya rastlanmamıştır. Tek bir çalışma, Balkan coğrafyasındaki Türkçe yer adlarının tasniflendiği ve kılavuz işlevi gören eseriyle Türker Acaroğlu'ndan (2006) gelmiştir. Makedonya'daki akademik araştırmalardan, Makedon ve Arnavut araştırmacıların kendi etnik çıkarlarına hizmet etmek için hazırladıkları çalışmalardan oluşmaktadır ve buralarda kısım Türkçe yer adlarına değinilmemektedir. Çalışma, yetersiz ve taraflı kaynak ve verilere rağmen genel hatlarıyla durum tespitini amaçlamaktadır. Çıkış noktası, ülkenin muhtelif bölgelerinde -bu çalışmanın araştırmacısı tarafından- yapılan antropolojik araştırmalar, saha gözlemleri ve bunların sonuçlarından beslenir.³ Zira elde edilen bulgularda, ülkenin pek çok yerinde Türkçe yer adlarının olduğu ve bu haline hiç dokunulmadığı görülür. Oysa ülke gerçekliğinde yerleşim yerlerinin Makedonca harici dillerde adlandırılması yakın bir tarihe kadar mümkün değildir. Buna rağmen her nasılsa Türkçe yer adlarının özellikle de Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde varlığını koruduğu görülür. Öte yandan Arnavutça yer adlarıyla ilgili sürtüşmeler ara ara hem ülke gündemine hem de akademik yazına taşınmaktadır. Çalışmanın gidişatında, öncelikle ülke özelinde yer adları mevzusu işlenmekte, akabinde Türkçe yer adlarının Makedon-Arnavut çatışma ve çekişmesi içindeki konumu tartışılmaktadır.

Makedonlarla Arnavutlar ve “Ötekiler”

Kuzey Makedonya'daki etnik topluluklar, birbiriyle ilişki ve etkileşim içindedirler, birbirini tanırlar. Her bir topluluk ferdi, diğer etnik topluluk ferdine/fertlerine dair az veya çok bilgi sahibidir, karşılıklı olarak taraflar, kimden nasıl bir davranışın, niyetin, talebin gelebileceğini öngörebilir. En basitinden Driton'un Arnavut erkek ismi olduğunu Dušan fark eder; Driton ve Davut da Dušan'ın bir Makedon, Sırp veya Bulgar olabileceğini bilir. Balkanlarda bir Arnavut (Türk/Sırp dâhil), bir Slav'ın (Makedon, Sırp, Bulgar olabilir) Ndita'yı Nicole'dan ayırdığını, bir Ndita'yı, bir Nicole'a eşdeğerde görmediğini, deneyimleyerek fark eder. Bunlar, birden fazla farklı etnik gruba sahip Kuzey Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkeleri için genellenebilir tavır ve tercihlerdir. Kaldı ki, bu ülkelerde ne bir

³ Kuzey Makedonya'nın doğu yakasında altı aylık saha araştırmaları; Ohri, Struga, Manastır, Debre, Jupa, Gostivar, Kalkandelen ve Üsküp seyahatleri dâhildir.

Nazife, ne bir Ndita ne de bir Nicole, öteki olarak tanımladığı etnik gruptan biri olmayı ister. Böylesi keskin ve karşılıklı reddedişler, söz konusu ülkeler ve sahip oldukları etnik gruplar için farklı düzeylerde kaygılar, anlamlar ve sonuçlar doğurmaktadır.

Ülkelerin etnik azınlıklarla ilgili kaygı, endişe hatta öfkelerinde, tarihsel ve coğrafi bağların etkisi aşikârdır. Bir yanda toplulukların birbirinden eski kadim yerleşme iddiaları (bölgenin ilk sakini olma durumuyla ilgili), diğer yanda sınır ülkeleriyle olan köken bağları, ülkelerin farklı milli ve dini aidiyetlerdeki topluluklara yönelik yaklaşımlarını şekillendirmektedir. Nedenlerine değinmeden önce köken bağları konusunda birkaç örnek vermekte fayda vardır. Buna göre, Bulgaristan’da, Bulgaristan’a komşu ülkeyle özde benzer Türkler; Kosova’da, komşu ülkeleri durumunda olan Arnavutluk, Sırbistan, Sancak’la özde benzer Arnavut, Sırp, Boşnaklar; Kuzey Makedonya’da Kuzey Makedonya’ya komşu Arnavutluk’la özde aynı Arnavutlar yaşar. Burada “özde benzer” ifadesinin tercih edilme sebebi, sınır komşularıyla özde (aidiyet anlamında) bir benzerliğe sahip olsalar da genele bakıldığında farklı kültürel, siyasal ve toplumsal karşılaşmaların, ilgili grupları dil, kültür ve yaşam tarzı anlamında ayrı birer alt-etnik birlik haline dönüştürmüş olmasıdır. Arnavutlarla ilgili saha araştırmaları yapan antropolog Alexander Novik (2010:437), Balkanlardaki Arnavutların, Avrupalı güçlerce bölündüğünü ve farklı ülkelerde (Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, Kosova, Arnavutluk gibi) diaspora halinde yaşamak zorunda bırakıldıklarını aktarır. Bu bölünmelerse Arnavutların kendi içlerinde birtakım öbeklenmeler üretmelerine yol açmıştır. Yakın ve uzak komşularıyla ilgili Arnavutların ortak stereotipler paylaşmamaları; yaşam tarzları ile değer yargılarının birbirinden ayrışıyor olması, yazar Novik için Arnavut topluluğuyla ilgili farklılaşmalara örnektir. Benzer bir farklılaşmanın Türkler arasında da geçerli olduğu belirtilebilir. Türkler (büyük çoğunluğu) Anadolu’dan gelen kabilelerle bölgeye dağılmış olmaları itibarıyla Arnavut topluluğu gibi Balkanlardaki birçok ülkede az veya çok farklılaşarak özgünlükler üretmişlerdir. Türkiye’deki Türklerle kıyaslandığında da Balkanlardaki Türkler tıpkı Arnavutlar örneğinde olduğu gibi bir takım özgün grup dinamikleri geliştirmişlerdir. Bu duruma somut bir örnek Eren’in çalışmasından (2019:621) verilebilir. Yazar, Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen soydaşların bilmedikleri ve alışkın olmadıkları ortamlarda geçici ve az da olsa bazı uyum sorunları yaşadıklarını aktarır. Benzer uyum sorunları, Kosova, Kuzey Makedonya gibi Balkan ülkelerindeki Türklerle, Türkiye Türklerinin karşılaşmaları durumunda da yaşanmaktadır.

Ülkelerin kendi etnik aidiyetlerinden -kimi bölgede yoğun olarak- farklı etnik gruplara/topluluklara ev sahipliği yapmalarındaki nedenlere bakıldığında, burada ziyadesiyle siyasi çıkar ve müdahalelerin etkili olduğu belirtilebilir. Söz konusu ülkeler, Karpas'ın (2019:16) dile getirdiği gibi teritoryal devletlerdir ve kendi iç dinamiklerinden değil dış müdahalelerle (burada yazar İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya ülkelerine ve 1878 Berlin Antlaşması'na yer verir) kurulmuşlardır. Teritoryal devlet yapısı bölgenin ister istemez etnik azınlıklara bakmaksızın toprağa bağlı bir devlet yapısı geliştirmelerine sebebiyet vermiştir. Bu da yukarıda değinildiği gibi –en azından Balkanlardaki- ülkelerin komşu ülkelerden olma etnik gruplarla şekillenmesine yol açmıştır.

Balkan ülkeleri ayrıca bölgeye ilk yerleşen olma iddialarıyla alakalı uyumsuzluk içindedir. Yazar Vladimir Georgiev (1966), teknik bir terimle Balkan bölgesi özelinde cevaplanması ve çözüme kavuşturulması gerekli ilk sorunun, bölgedeki nüfusun etnogeneziyle (etnik grubun yaratılması/gelişimi) ilgili olduğu düşüncesindedir ve bu soruya -dilbilim geleneğinden geliyor olmasından dolayı- yer adlarından (toponimi) destek olarak cevap bulmaya eğilimindedir. Ona göre, bugünün Balkan halkları temellerini, Daco-Mysians, Trakyalılar, Yunanlılar, Yunan-öncesi, Makedonlar, Frigler ve İliyalılar'dan almaktadırlar.⁴ Bu iddiadaki sıra bile Balkan halkları arasında tartışmayı kıvılcımlaştırır etkidedir. Zira ilgili noktaya/bölgeye ilk varış, topluluklar arasında hâlen kendilerine özgü ve diğerlerince kabul görmeyen birer iddiadan öteye gidememektedir.

Eski Yugoslavya ülkelerinden biri olan Kosova özelinde Sırpaların savlarına karşın Arnavutlar, İliirlerden dolayı bölgeye ilk yerleşenler oldukları düşüncesindedir (Woehrel 1999). Buradan hareketle bölgede hak talep etmekte haklı oldukları inancındadırlar.⁵ De Rapper (1998:19) ise Kuzey Makedonya'daki Arnavutların bölgede birçok yer adına Arnavut etimolojisi atfederek Arnavutların kadim ve otokton doğasını haklı çıkarmaya çalıştıklarını iddia eder, bu iddiasını desteklemek için Arnavutların Kalkandelen (Sırpçası/Makedoncası Tetovo, Arnavutçası Tetovë) şehriyle ilgili iddialarına yer verir. Yazarın anlatımına göre Arnavutlar, şehre ulusal kahramanları Skenderbeg'in (Ar-

⁴ Tartışmalı bir fikir olmakla birlikte Vladimir Georgiev, Arnavut ve Rumenlerin ortak bir mirası olarak Daco-Mysian'ı varsayar (Stanisic 1998).

⁵ Misal Sırp asıllı Rajić (2012:215), büyük bir Arnavut topluluğunun bulunduğu yerleşimlerin adlarını tartıştığı çalışmasında Shkupi'nin, Üsküp (Skopje), Skuardi ve İşkodra (Shkodër) şehir adlarını kullanarak, sku-ska-sko'daki fonem dizisinden bir takım çıkarımlara vardığını aktarır. Bu çıkarımlarına göre, ilgili fonem dizisi, Balkanlarda Roma-öncesi Arnavut nüfus varlığı ile Arnavut İliirya kökenlerine dair ipucu sağladığı iddiasındadır.

navutçası, Skënderbe) bölgedeki Türklere karşı verdiği sekiz savaşa, “sekiz saldırı”ya atıfla “tetë hovë” ismini verdikleri iddiasındadır. Bir diğer örnekte Yunanlılar hemen hemen benzer bir eğilimle Makedon kimliğini ve varlığını reddederek Büyük İskender ve eski Makedonlar dâhil bölgedeki nüfusun Yunan oldukları savında bulunmaktadır (Danforth 1993:4).

Kuzey Makedonya’daki Ötekiler: Azınlığın Azınlığı “Türkler”

Kuzey Makedonya, tıpkı Kosova ve Bulgaristan gibi çok etnikli ve çok dinli dinamiklere sahip olmasından ötürü ikili zıtlıkların yaratılmasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri, devletlerin şekillendiği evrelerde yöneticilerin devlet sınırları içerisinde kalanların tamamını, “milletin üyeleri” saymayıp, “milletin” savunulmasında “onlar”a karşı “biz” durumunu yaratmış olmalarıdır (Karpat 2019:16). Bu iddiaya örnek olarak Karpat, dil ve din faktörünün belirleyiciliğini ortaya koyan bir örnekle, Sırp ve Bulgarların Yunanlıları da düşman olarak görmelerine rağmen “onlar” kategorisine Müslümanları yerleştirdiklerini belirtir. Bugün hâlen bu tavra rastlamak pek âlâ mümkündür. Mandacı’nın (2007:11) belirttiği gibi Kuzey Makedonya örneğinde Müslüman olan Türkler -buna Arnavutlar da dâhil-, 1991 Anayasası ile “milliyetten”, “azınlık”a dönüştürülmüş durumdadırlar. Bu tarz ben-biz, siz-onlar şeklindeki zıtlıklar ülkeleri, sahip oldukları etnik azınlıkları, milli ve yönetsel sınırlara tehdit oluşturan ve oluşturmayan şeklinde etiketlemelerine sevk eder. Kuzey Makedonya bağlamında siz-onlar kategorisinde görülen “öteki”nin bu denli şüphe ve korku uyandırmasına, Koppa’nın (2001:38-39) daha keskin deyimle şeytanlaştırılmasına, ülkedeki baskın iki etnik grup olan Makedon ve Arnavutlar arasında yaşanan ilişki sebeptir. Bu ilişki tarzı ve öteki olanın yarattığı hissiyat bilhassa Kosova Savaşı (1999) sonrasında Kuzey Makedonya’da çok daha net hissedilir olmuştur (Koppa 2001). Tabi buradaki tehlike Makedonlar için Arnavutlardır. Kosova’da ise Sırp, tehlikeli kategorisinde yer alır, Türkler temkinli yaklaşılacak ancak Sırp kadar tehlike arz etmeyen küçük bir gruptur. Benzer bir olgu, 1999 Savaşı sonrası Kosova’dan ayrılan Sırp için de geçerlidir. Savaş öncesi dönemde (bugünkü Sırbistan dâhil düşünülebilir) Türkler, Sırp için temkinli yaklaşılması gereken tehlikesiz gruba denk gelirken, Arnavutlar milli ve idari sınırlara tehdit oluşturabilecek tehlikeli bir gruptu.

Kuzey Makedonya özelindeki durumda bir yanda sınır komşusu Yunan halkı; diğer yanda Kosova ve Arnavutluk gibi iki sınır komşusuyla irtibatlı ülke Arnavutları, tehlikeli gruplara denktir. Türk topluluğu ise diğer iki et-

nik gruba kıyasen tehlikesiz bir grup olarak algılanmaktadır. Türklerin bölge ülkelerindeki (eski Yugoslavya veya bugünün Kuzey Makedonya'sı ile Kosova'sındaki) algılanışı, "sadık azınlık", "düzene en sadık etnik grup"tur (Mandacı 2007). Bu algı, çoğu durumda, çoğu uygulama veya göz ardı edişte gün yüzüne çıkmaktadır. Çalışmanın odaklandığı bölge olması hasebiyle Kuzey Makedonya örneğine bakıldığında, dikkat çeken noktanın Kuzey Makedonya'daki siyasal ve hukuki düzenlemelerin Arnavutlara endeksli yapılandırılmış olmasıdır. Kuzey Makedonya kurulduğu andan itibaren homojen bir nüfus yapısına sahip olmadığından Sırbistan ve Yunanistan'ın aksine yeni bir devletin temel biçimlerini oluştururken ister istemez, nüfus yoğunluğu bulunan grupların etkisini üzerinde hissetmiştir (Pettifer 1992). Bunlardan en belirgin olanı Arnavutlardır.⁶ Mandacı (2007), 1991 yılındaki anayasa referandumuna siyasi statülerinin düşürüleceği kaygısıyla Arnavutların katılmayıp referandumu boykot ettiklerini, buna karşın yine aynı şekilde siyasi statülerinde hak kaybına uğrayacak olmalarına rağmen Türk toplumunun referandumda oy kullandıklarını anlatır. Bugün Kuzey Makedonya'nın nüfus itibarıyla iki büyük etnik topluluğunu oluşturanlardan biri olan Arnavutlar, hak talep etmektedir; diğeri olan Türklerse Mandacı'nın betimlediği gibi "pasifist bir tutum benimsemiş", hak talep etmek yerine olanla yetinmeye odaklanmışlardır.⁷ Bu iddiayla ilgili verilebilecek somut örnek, Arnavut topluluğunun Kuzey Makedonya'daki pozisyonuyla ilgilidir. İseni'nin tanımlaması (2013:176) tam da bu noktaya işaret etmesinden dolayı kıymetlidir. Yazar, Arnavut ve Makedon topluluğunu ima ederek ülkenin yakın tarihinin bu iki topluluk vizyonundan etkilendiğini, etnik bir topluluk olarak kendilerinin (Arnavutların) tıpkı Makedon etnik grubu gibi katılımı eşit haklar talep ettiklerini aktarır. Arnavutlara karşın Türkler, Arnavutlar kadar hak talep edemedikleri gibi üstüne üstlük Arnavut-Makedon gerilim veya diyalogunda görünürlüğünü neredeyse yitirmiştir. Oysa Frances Trix (2013:195), Makedonya'daki Türkler için küçük etnik toplulukların en büyüklerinden birisidir, demektedir. Ancak coğrafi anlamda dağınık yaşamalarından mütevellit etkileri, nüfus büyüklükleriyle doğru orantılı değildir. Trix'e göre, Türkler 1991 yılı ile birlikte bölgede statü kaybettiklerinin farkına varmışlardır. Makedon toplumunun Müslümanlara karşı önyargılara sahip olmaları

⁶ Ülke kuruluşunda kültürel anlamda baskın bir çoğunluk olarak Slav kökenliler bulunur. Bu Slav kökenliler de Srp, Bulgar ve Makedon olarak alt ayrımlara sahipti. Bunlara ilaveten Türk, Rum, Arnavutlarla Ulah, Pomak ve Çingeneler de bölgede yaşamaktaydı (Pettifer 1992).

⁷ Bölge Türklerinin pasifist tutum takınmalarında, önemli sosyo-ekonomik (Osmanlı ve Türk kimliği üzerinden dışlanma, dayanışmacı örgütlenememe; işsiz kalma ve yoksulluk gibi) faktörlerin etkili olduğu düşünülmektedir.

Trix'in düşüncesinde (2013), Türkleri olumsuz anlamda etkilemiş; Arnavutların İslami kurumlarda liderlik pozisyonlarına yükselmeleriyle de Türkler kendilerini "azınlığın azınlığı" olarak niteler hale gelmiştir. Buna benzer bir ifade Mandacı'dan (2007:13) gelir ve alt başlıklarından birinde, Trix'inkiyle benzeşen bir iddiayı görünür kılar; Türk Azınlığın Büyüyen Marjinalliği.

Kuzey Makedonya Türklerinin ekonomik geçim kaynakları irdelendiğinde de bu olgu, net bir şekilde ortaya çıkar. Yunanistan, Bulgaristan gibi diğer Balkan ülkelerindeki Türklerde gözlenebildiği gibi, Kuzey Makedonya'daki Türkler de geçimlerini ziyadesiyle tütün işinden, daha kapsayıcı bir anlatımla tarım işinden sağlamaktadırlar (Sansar yy; Mandacı 2014).⁸ Trix (2013) bölgedeki deneyim ve gözlemlerini aktardığı çalışmasında, bölge Türklerinin istihdam konusunda büyük sıkıntılar yaşadıklarını, buna ilaveten iş ve iş bulma sahaları anlamında enteresan bir tablonun mevcut olduğunu anlatır. Bu tabloda yazar (Trix 2013:200), çok güvenilen Türkiye'nin cami restorasyonlarına ve Makedonya hükümetine destek vermeye yöneldiğini, Kuzey Makedonya vatandaşlarına burslar verdiğini; fakat daha iyisini Türk olmayanlara sunduğunu iddia eder.⁹ Bir diğer dikkate değer vurgusu ise Türklerin, Ziraat Bankası gibi Türk şirketlerinin Makedonya'da ofis açmış olmalarına rağmen etnik Türkleri istihdam etmeyişi eleştirdiklerini aktarır. Buradan hareketle etnik bir Türk'ün cümlesine yer verir: Bize, Türkiye ile Makedonya arasında köprü olacağımız söylendi, fakat biz üzerinde yürünmekten (veya yürünen bir köprü olmaktan) yorulduk!

Salt ekonomik yaşam değil, bölgedeki Türklerin eğitim, sağlık, ana dil kullanımı, siyasal temsil gibi hususlarda da Arnavutlara kıyasen daha dezavantajlı durumda oldukları belirtilmelidir. Uluslararası platformlar (minorityrights.org internet sitesi) bölgedeki Türk azınlığının mağduriyetini dillendirmektedir. Bu platformdaki verilerin de ortaya koyduğu gibi, Kuzey Makedonya Türkleri, Türk dilinde sınırlı eğitim olanaklarına sahip olup, dördüncü sınıftan sonra Türkçe eğitimin ülke genelinde çok az okulda verilmesi nedeniyle eğitimlerini kendi dillerinde kolayca devam ettirememektedir. Kamusal hayata etkin şekilde katılamamakta, ulusal parlamentoda sınırlı temsil edil-

⁸ Yunanistan ve Bulgaristan'daki Türklerin tarım ve de bilhassa tütün işinden geçindikleri bilgisi, Serdar (2014) ve Eklemezler'in (2019) çalışmalarında detaylandırılmaktadır.

⁹ Burada küçük bir parantez açmakta fayda vardır. Zira Türkiye salt Kuzey Makedonya'ya değil, bölgenin tamamına ilgi göstermiş, destek vermiştir. Bilhassa desteğini, Balkan ülkelerini, bağımsızlıklarını ilan etmelerinden hemen sonra tanınmasıyla göstermiştir. Kuzey Makedonya'nın bağımsızlık sonrası Türkiye'den destek araması ve Türkiye'nin desteğini sunmasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Kodal, Tahir (2014), "Makedonya'nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi XIV/29, s. 385-393.

mekte ve kamu sektörlerinde yetersiz düzeyde istihdam edilmektedirler.¹⁰ Bununla birlikte yine aynı platformun aktardığı gibi Türkçe yayın-medya olanakları da diğer alanlarda olduğu gibi sınırlı düzeyde varlığını sürdürmektedir.

Kuzey Makedonya'nın “Yer Adı” Mevzusu

Yazar Kadmon (2004), Kıbrıs örneğini ima ederek, bazı coğrafi bölgelerin toponim-politik strese ve zorlanmaya daha yatkın olduğu fikrindedir. Balkan coğrafyası düşünüldüğünde bu potansiyele sahip ülkelerin başında Kuzey Makedonya (ve hemen ardından Kosova) gelir. Yakın bir zamanda, 2018 yılı itibarıyla, “Kuzey Makedonya” olarak adlandırılan ülke, öncesinde (1991 yılı sonrası) “Makedonya Cumhuriyeti”, gelen itirazlar sonucu “Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti” adlarına sahip olmuştur. Ülke adının “kuzey” takısı alması, bir anlamda Kıbrıs gibi Makedonya'nın da toponimi düzeyinde bir takım stres ve zorlanmaları olduğunu gösterir. Metin içerisinde değinildiği gibi ülke, idari sınırlarından başlayarak onu tanımlayan ülke ismine varıncaya dek komşusu Yunanistan'ın etkisi altındadır. Bulgaristan ve Sırbistan'ı da bu sürecin parçası iki Balkan ülkesi olarak düşünmek gerekmektedir.

Bundan sonraki bölüm, Kuzey Makedonya'nın Yunanistan, Bulgaristan ve/veya Sırbistan'dan kaynaklı toponimi eksenli dışsal streslerine değil, -Kadmon'un ifadesini azca dönüştürerek- içsel “toponimi zorlama”larının olup olmadığına bakmaya ayrılmıştır. Bunun için ülkenin toponimiyle olan münasebeti araştırılmakta; Blair ve Tent'in (2020) bu türdeki araştırmaların eğildiklerini belirttikleri ne, nasıl, nerede, ne zaman, kim ve neden gibi soru zarflarına cevap aranmaktadır.

Kuzey Makedonya'da Toponim-Politik Stres: Var Mı, Yok Mu?

Bu başlığa şu iddiayla başlamakta fayda vardır: Kuzey Makedonya'da, Makedon ve Arnavut nüfusun veya sadece Arnavutların yaşadıkları bölgelerdeki yer adlarının Makedoncadan Arnavutçaya tercüme edilmesi eğilimi bulunmaktadır (Momirovska 2011). Bu iddia önemli midir? Ülkenin toponimide izlediği yolu anlama adına evet, önemlidir. Zira buradan hareketle görülmektedir ki yer adları konusunda hassasiyeti olsa dahi ülke, Yunanistan gibi toponimi mevzusunu bir “tabu” meselesine dönüştürmemektedir (Hacısalıhoğlu ve Özcan, 2013). Ayrıca değinilmesi gerekli bir husus, yer ad-

¹⁰ Misal, yerel Türk gazetesinin haber sitesindeki (yenibalkan.com) açıklamaya göre, 2014 yılı için kamuda çalışan Türklerin oranı yüzde 1.9 civarındadır.

larıyla ilgili sorunların veya Kadmon'un (2004) tabiriyle streslerin salt bu bahse konu olan ülkelerle sınırlı olmayıp Balkan coğrafyasının genişçe bir alanını kapsıyor olmasıdır. Hacısalıhoğlu ve Özcan (2013:1330) konuyla ilgili olarak, Avrupa'nın güneydoğusundaki ülkelere kıyasen daha hoşgörülü olsalar da Avrupa'nın merkezinde, kuzeyinde ve batısında yer alan ülkelerin de azınlıklara sahip olmaları ve buna bağlı olarak azınlık dillerinde yer adlarını kullanıyor olmalarından kaynaklı olarak, ülkelerin toponim-politik stresler, ihtilaflar yaşadıkları düşüncesindedirler. Yazarlara göre, 2000'li yılların başında yer adları tartışmalarının yoğun yaşandığı ülke, Avusturya'dır. Bu ülkenin Kaernten (Slovenes Koroška) bölgesinde, komşu ülkeden "özde benzer" Sloven azınlık yaşamaktadır ve Sloven azınlığın yaşadığı bölgede doğal olarak çok sayıda Slovence yer adı bulunmaktadır. Bu da etnik grupla bölge halkı arasında ister istemez pürüzler yaratmaktadır. Ancak bugünkü durumda bölgedeki anlaşmazlıkların, Sloven azınlığın talepleri doğrultusunda çözümlenmiş olduğu belirtilmelidir. Avusturya örneğinden hareketle Kuzey Makedonya'daki duruma bakıldığında, ülkede tam bir Avusturya uzlaşısı bulunmasa da tam bir Yunanistan reddinden söz etmek de mümkün değildir. Zira yeterli görülsün veya görülmesin, ülkenin izlediği yol ve stratejiler itibariyle bir takım açılımlara gittiği açıktır. Konuyla ilgili olarak İdrizi ve İdrizi (2019a), Kuzey Makedonya'nın yer adları konusunda yasal bir takım prosedürler belirlediğini, kurumsal düzeyde de yapılanmaya gittiğini aktarırlar. Yazarların verdikleri bilgilerde, yer adlarının Kültür Bakanlığına bağlı Kültürel Miras Koruma Ofisinin sorumluluğu altında olduğu; manevi kültürel mirasın önemli bir unsuru ve ulusal mevzuatın bir parçası olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Yine bu aktarımları içerisinde yazarlar, 2004 tarihli, 24 Sayılı Kanun'un (Kültürel mirasın korunmasına ilişkin kanun) ilgili maddelerinin, tehlikedeki kültürel miras olarak değerlendirilen yer adlarını yetkisiz yeniden adlandırmaya karşı koruduğunu belirtmektedirler.

Burada, yazarların ilgili açıklamalarından, mevcut durumdan memnun olmayan bir tarafın da var olduğu hatırlatılmalıdır. Makedon asıllı Momirovska (2011), Arnavutçaya çevrilen yer adlarıyla ilgili olarak, 2004 yılı ile birlikte "yapay ve zorlama bir fikir" olarak nitelendirdiği ad değişikliğinin bir takım baskılarla yasal bir çerçeve (Yerel Özyönetim Bölgesel Teşkilatı Yasasını vurgulayarak) kazandığını aktarır. Benzer şekilde ve hatta daha da abartılı bir iddiayla Kulavkova (2012), Makedoncadan Arnavutçaya ve Yunancaya yapılan yer adı çevirilerini, kültürel mirasa karşı inkâr edilemez şiddet, yarı-insani (quasi-humanistic) ilkelere dayalı yeni bir dünya inşa etme girişimi ve Kuzey Makedonya'nın kültürel mirasına saygısızlık olarak değerlendiril-

dirmektedir. Buna karşın Arnavut asıllı yazar İbrahimi (2010) de değişim anlamında adımların atıldığı düşüncesini paylaşmakla birlikte, on yıllardır Arnavut diline karşı şiddetli süreçlerin yaşandığını ancak bu süreçlere rağmen devlet kurumları aracılığıyla ilk defa bazı yerleşim yerlerinin adlarında “iyileştirilme”lere gidildiğini aktarır. İbrahimi’ye (2010: 531) göre Arnavutça ve Slavca olacak şekilde iki dilli yer adları Kosova’da ve ayrıca Karadağ ile Kuzey Makedonya’nın “Arnavut topraklarında” mevcuttur. Ancak Kuzey Makedonya’daki “şovenist hava” yüzünden yazara göre, Makedonya Arnavutları onlarca yıl, Manastir, Shkup, Kërçovë, Dibër, Resnjë, Ohër şeklinde Arnavutça karşılıkları olan yerleşim yerlerini, Bitola, Skopje, Kiçevo, Debar, Resen, Ohrid gibi Makedon karşılıklarıyla anmak zorunda bırakılmışlardır.

Bugünkü duruma bakıldığında, Bitola-Manastir, Skopje-Shkup, Kiçevo-Kërçovë gibi Makedonca-Arnavutça şeklinde iki dilli izahlara rastlanır.¹¹ Bununla birlikte ısrarla Arnavut varlığını yadsıyan bir Makedon milliyetçi grup hâlen mevcuttur. Makedon asıllı Profesör Elka Jacheva-Ulchar (2011), bölgenin çok dilli yapısına, Arnavut nüfusu dâhil etmeyerek değinir. Yazar, soybilimsel yönden toponimler konusuna eğilir ve bölge özelinde Slav kökenli sözcük birimlerinin sayıca çoğunlukta olmasından dolayı en başa Slav kökenlileri yerleştirir; akabinde dilin alt katmanlarının Yunanca, Roma-Latin ve Türk kökenli oldukları iddiasıyla diğer etnik gruplara yer vermiş olur. Burada Makedon ve Yunanlılar haricinde Makedon ve Arnavutlar arasında kadim bir zıtlaşmanın olduğu belirtilebilir. Şu an için zıtlaşmanın galibi konusu net değildir. Bu husustan ayrı olarak Cowen’in (2000) temas ettiği nokta önemlidir. Yazar, Kuzey Makedonya’nın çeşitli adlara sahip yerleşim yerleriyle, bölgede yaşamış ve hâlen ikamet eden çok sayıda dil grubunun mirasına sahip olduğu fikrindedir. Bu bağlamda Jacheva-Ulchar (2011), farklı kökenli yer adlarına örnekler verir. Misal, Shtip, Drum, Maver, Manastir, Mandra, Migdal gibi yer adlarının Yunan kökenli, Bachilo, Glaca, Kastel, Klisura, Kukol olanların Roman-Latin kökenli olduklarını aktarır. Slav kökenli olmayan sözcüklerin çoğununsa Ada Deresi, Kesendre, Avliite, Jeli Kran, Kurt Tepe gibi Türkçe kökenli olduklarını belirtir.¹²

Milliyetçilik bağlamı içerisinde değerlendirilmesi nedeniyle Kuzey Makedonya’daki yer adları hemen hemen her dönem tartışılmaya elverişli olmuş-

¹¹ Bu noktada Manastir, Üsküp, Kırçova şeklinde Türkçe karşılıkların da olduğu akıldan bulundurulmalıdır.

¹² Kuzey Makedonya Türkçesinde, çitle/duvarla çevrili üstü açık alan anlamına gelen avluya *avli*; dağ sırtı, tepe, bayıra da kran/kran denmektedir.

tur.¹³ Kaldı ki, Kuzey Makedonya'nın her şeyden önce kendi ülke adıyla ilgili isim sorunu yaşadığı, ulusal ve uluslararası kamuoyu tarafından da bilinmektedir. Ülke içindeki yerleşim birimleriyle ilgili ad değişikliklerine de -metin içerisindeki alıntılardan anlaşılacağı üzere- şiddetle karşı çıkmaktadır. Ancak karşı çıkma eylem ve girişimlerine rağmen İbrahimi'nin (2010) de iddia ettiği gibi, Arnavut nüfusun yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde (ülkenin batı yanı, Gostivar gibi -Makedonca: Гостивар; Arnavutça: Gostivari-) yerleşim yerlerinin fazlasıyla Arnavutça karşılıklarıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Aynı noktaya Koppa (2001) da değinmektedir. Yazar, çevresinde birkaç Ortodoks köyün olduğu Ohri Gölü ile Gostivar'da Arnavutların ezici çoğunluğa sahip Müslümanlar olduklarını aktarır. Ülkenin batı yakasına denk gelen bu bölgelerdeki nüfusun artan oranda Arnavutlaşmasında ise Koppa'ya göre, diasporadan gelen dövizlerle arsa alımlarının artışı ve büyük köylü yerleşim bölgelerinin yaratılması eğilimleri etkilidir. Bu köylerinse, çoğunlukla ovalarda, merkezi idareden uzak ve nispeten büyük (2.000-10.000) Arnavut nüfuslu olduklarını ayrıca eklemek gereklidir. Buradaki anlatıma göre Gostivar şehri, salt Makedon ve Arnavut etnik gruplarından oluşmaktadır. Oysa şehirde, başta Türkler olmak üzere, Roman, Ulah, Sırp ve Boşnak etnik toplulukları yaşamaktadır.¹⁴ Tam da bu noktada Trix'in (2013) açıklamasına yer vermekte fayda vardır, zira yazar Gostivar'ın "Türklerin kalesi" veya "Türk kalesi" olarak kabul gördüğünü belirtmektedir. Buna rağmen ülkenin baskın etnik nüfusları Makedonlar ile Arnavutlar arasındaki sürtüşme ve münakaşalar, Türkler dâhil diğer etnik grupların varlıklarının/yoksunluklarının göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir.

Tüm bunlarla birlikte, ülkede çoğu yer adı, Makedonca, Arnavutça ve Türkçe olmak üzere üç dilli versiyonlarıyla bilinir. Victor Friedman'ın (2012:121) belirttiği şekliyle, genel olarak Balkanlar'da ve özellikle de Kuzey Makedonya'da yerel diller arasında temas ve karşılıklı etki de söz konusudur. Bir Makedon, başkent "Skopje"ye bir Türkün "Üsküp", bir Arnavut'un

¹³ Tartışmalarla birlikte ara ara ad değişiklikleri devam etmektedir. En güncel örnek, Üsküp şehri içindeki ad değişiklikleridir. Yerel basın organı "yenibalkan.com" internet haber sitesinde paylaşılan bir habere göre (2021), sadece Üsküp şehri içerisinde cadde, meydan, köprü ve parklar olmak üzere 571 yerin adı değiştirilecek ve bu adların sadece 17'si Türkçe olacaktır. Haberde yer alan bilgiye göre, ilgili yerlerin adlandırılması için seçilen Türkçe adlar arasında Üsküplü kadın hakları savunucusu Nakiye Bayram, Türk tiyatrosunun duayen ismi merhum Salahattin Bilal, Türkçe olarak yayınlanan Birlik gazetesi, Osmanlı'nın en önemli mimarlarından biri olan Mimar Sinan (Listede Osmanlı döneminin Arnavut mimarı olarak geçiyor), Yücel hareketinin şehitleri ve diğerleri vardır.

¹⁴ Çalışmanın kaleme alındığı tarihlerde ülkede yirmi yıldan sonra ilk defa nüfus sayımları yapılacaktır. Dolayısıyla bu çalışma için değerlendirilebilecek veri 2002 yılı nüfus sayımlarından çekilmektedir. Bu dönemdeki verilere göre (2002:87) şehirde, Makedonlar (13.149), Arnavutlar (29.236), Türkler (4.564), Romanlar (1904), Ulahlar (15), Sırlar (149) ve Boşnaklar (37) yaşamaktadır.

“Shkup” dediğini bilir, bu durum bir Türk ve Arnavut’un “Skopje”nin şehrin adının Makedonca karşılığı olduğunu biliyor olması kadar doğaldır. Doğal olmayansa bölgedeki yerel dillere sirayet etmiş versiyonların, dönem dönem yok sayılmasıdır. Bugün Makedon ve Arnavut topluluğu arasında yaşanan toponim-politik stresler, Arnavut ve Makedon yer adlarına olan ilgiyi ve dikkati artırırken Türkçe toponimleri önemsizleştirmektedir. Oysa ülkenin birçok yerinde -bilhassa da batı ve güneydoğu bölgesinde- yoğun olarak Türkçe toponimlere rastlanmaktadır.

Batı Trakya’daki Türkçe yer adlarıyla ilgili Sefer Güvenç’in kaleme aldığı çalışması (2014) kadar kapsamlı bir çalışma, Kuzey Makedonya özelinde gerçekleştirilmemiştir. O nedenle bölgedeki Türkçe yer adlarına dair net, kapsayıcı düzeyde bilgi verebilmek neredeyse imkânsızdır. Oysa kapsamlı bir çalışmaya hem Kuzey Makedonya hem de Kuzey Makedonya Türkleri ihtiyaç duymaktadır. Pek tabii, kapsamlı bir çalışma yapılmadığı iddiasıyla birlikte bir takım teşebbüslerin de olduğu unutulmamalıdır. Kuzey Makedonya ve yer adları mevzusu ulusal ve uluslararası kurumlardan araştırmacıların dikkatini çekmektedir (bkz., Momirovska 2011; Jacheva-Ulchar 2011; Kulavkova 2012; İdrizi ve İdrizi 2019a; Nimetz 2020). Türkçe yer adlarıyla ilgili olarak daha önce de değinildiği üzere Türker Acaroğlu’nun çalışması bulunmaktadır. Yazar (Acaroğlu, 2006), Balkanlardaki Türkçe yer adlarına dair bir kılavuz hazırlamış ve bu kılavuzda eski Yugoslavya başlığı altında ve “Makedonya Cumhuriyeti”ne bağlı bulunduğunu belirttiği çok sayıda Türkçe yer adlarını derlemiştir. Tabii burada, Acaroğlu’nun ağırlıklı olarak Jupa Belediyesi’ne bağlı Kocacık ve köylerini içeren bir bölgenin isim envanterine eğildiğini hatırlatmakta yarar vardır.

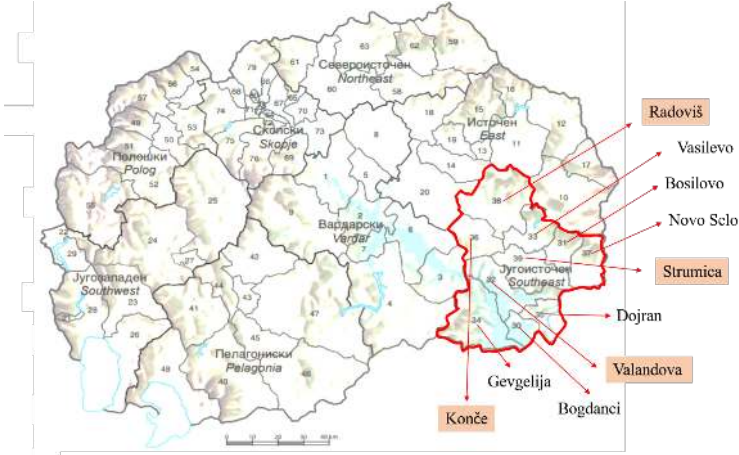
Acaroğlu’nun çalışmasına (2006) bakılacak olursa, Türkçe yer adlarıyla ilgili dikkat çeken bir takım noktaların olduğu fark edilir. Bunlara örnek, adların doğrudan dönüşmeden, diğer etnik gruplardan etkilenmeden öz Türkçe kalmış olanları verilebilir. Adlarda ağırlıklı olarak mahalle, çeşme, dere ve ova kelimeleriyle oluşturulan tamlamalara rastlanmaktadır. Bektaş Mahallesi, Pervane Mahallesi, Yatürez Mahallesi, Türk Mahallesi; Kırç-ova ve Kuman-ova, bunlara birkaç örnektir. Makedonyalı Arnavut yazar İdrizi’nin (2019b:89-90, 98), Üsküp özelinde kaleme aldığı çalışmasında da “mahalle” takısıyla oluşturulmuş yer adlarına rastlanır. Yazar, Arnavutça karşılığı mehällë-a olan mahalle takısını içerir 64 yer adından söz eder. Mahalla e Poshtme, Mahalla Gjusste, Mahalla Lumjan, Mahalla Shahinallar, sadece birkaç örnektir. Mahallelerle ilgili yer adlarında sülale isimleriyle (Shahi-

nallar- “Şahinler” veya “Şahin agalar”, İdrizler gibi) birlikte yön ve nitelik (aşağı, yeni, orta gibi) belirten ifadeler yer almaktadır.

“Çeşme ve pınar” kelimeleri ise daha ziyade özel adlarla yan yana kullanılmaktadır. Buna göre, İdriz’in, Zeçir’in, Raman’ın çeşmesi, Ali’nin, Sefer’in, Nafiz’in pınarları. Yazar İdrizi, çeşme (Arnavutça karşılığı çeşme) ön takısıyla 48 farklı yer adına (Çeshme Kurtës, Çeshme Krojt, Çeshme Leskave, Çeshma Zeqire, Çeshma Ramane gibi) değinir. Pınarlarla ilgili yer adlarını da toplayan İdrizi (2019b), yine diğer iki örnekte olduğu gibi epeyce (44 adet) yer adı (Bunari Alis, Bunari Haxhis, Bunari Ushejnas, Bunari Haxhi Osmanit, Bunari Popit gibi) derlemiştir. Küçük bir detay şudur ki, her ne kadar İdrizi, bunar/i terimini “pınar, pus” olarak tercüme etse de bölge Türkleri pınara, bunar demektedir. Burada tekrardan hatırlatılmasında fayda olan husus, İdrizi’nin örneklendirdiği yer adlarının sadece Üsküp civarıyla sınırlı oluşudur. Ülkenin farklı bölge, kasaba ve köylerinde halen çok sayıda ya orijinal haliyle ya da az veya çok farklılaştırılarak kullanımda olan Türkçe yer adları bulunmaktadır. Diğer coğrafi bölgelere kıyasen Türkçe yer adlarına sıkça rastlanabilen bölgelerin başında ise ülkenin güneydoğu kesimi gelir. Çalışmanın bundan sonraki bölümü, salt güneydoğu bölgesini esas almakta, Türkçe yer adlarına değinmektedir.

Güneydoğu Toponimisinde Türkçe

Kuzey Makedonya’nın güneydoğu bölgesi, Makedonya Türkleri özelinde iki temel hususla birlikte anılır. Bunlardan birisi, bölgenin diğer bölgelere kıyasen ekonomik anlamda az gelişmiş olması, diğeri Yörük (ve Türk) nüfusun yoğunluğudur. Yörük nüfusunun varlığı, tarih kaynaklarında olduğu kadar (Gökbilgin 2000; Tufan 1989), bugünkü mevcut nüfus dinamiğinde de görülmüştür. Dil anlamında güneydoğu bölgesinde Türkçe yer adlarında öbeklenme, Yörüklerin bölgedeki nüfus yoğunluğu ve varlığıyla ilişkilendirilmeye elverişlidir. Ülkenin güneydoğusu, (Makedoncası Југоисточен), Bogdanci, Bosilovo, Valandova, Vasilevo, Gevgelija, Dojran, Konče, Novo Selo, Radoviš ve Strumica belediyelerden oluşur.

Şekil 1

Kuzey Makedonya haritası ve güneydoğu bölgesi¹⁵

On belediye içerisinde en fazla Türk (ve Yörük) nüfusa ve yerleşim birimine (bilhassa kırsal alanlar) sahip yerleşim yerleri, Tablo 1’de gösterildiği şekliyle kırmızı renkli karelerdeki Valandova, Ustrumca, Dojran, Konçe ve Radoviş’tir.

Makedonca (Latin) kullanımı	Makedonca (Kiril) kullanımı	Türkçe kullanımı
Bogdanci	Богданци	Boğdancı
Bosilovo	Босилово	Bosilovo
Valandovo	Валандово	Valandova
Vasilevo	Василево	Vasilevo
Gevgelija	Гевгелија	Gevgeli
Dojran	Дојран	Dojran
Konče	Конче	Konçe
Novo Selo	Ново Село	Yeniköy
Radoviš	Радовиш	Radoviş - Radovişte ¹⁶
Strumica	Струмица	Ustrumca - Usturumca

Tablo 1

Kuzey Makedonya’nın güneydoğu bölgesindeki toponimi örnekleri¹⁷

¹⁵ Harita Kaynağı: İç. “Regions of the Republic of North Macedonia, 2020”. (yy). Republic of North Macedonia State Statistical Office (МАКСТАТ). Üsküp: State Statistical Office, “Dame Gruev”- 4.

¹⁶ Bugün gündelik Türkçedeki karşılığı, Radoviş’tir. Ancak Osmanlı kayıtlarında “te” takısı aldığını görülür. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nden yayımlanan, Tahir Sezen’in kaleme aldığı çalışmada (2017: 634), Radovişte (Radovichta) olarak yer bulan bu yerleşim birimi, 1786 yılı itibarıyla idari statüsü kaza olarak tanımlanmakta ve bağlı olduğu idari birim Üsküp, Rumeli eyaleti olarak gösterilmektedir.

¹⁷ Burada yer alan köy adlarının tamamı, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti İstatistik Kurumu’nun resmi

Kuzey Makedonya İstatistik Kurumu (Stat) verilerinde (resmi internet sitesi, stat.gov.mk), 1948'den 2002 yılına kadarki zaman diliminde güneydoğu bölgesine bağlı 190 yerleşim yerinin (büyük çoğunluğu kırsal yerleşim) olduğu görülür. Tüm yerleşim yerleri içerisinde 40 yerleşim birimi, doğrudan Türkçe adla anılmakta ve bu adlar resmiyette kullanılmaktadır.

Türkçe Yer İsimleri			
TÜRKÇE endonim	MAKEDONCA Resmi kullanımı	TÜRKÇE endonim	MAKEDONCA Resmi kullanımı
Saray	Saraj	Durutlu	Durutli
Ayrınlı	Ajranli	Hüdaverli	Hudaverlija
Arazlı	Arazli	Kılağuzlu	Kalauzlija
Bayrambosu	Bajrambos	Karacalar	Karadžalar
Başibos	Bašibos	Kovancı	Kovanci
Cüleli	Đuleli	Köseli	Ćoselija
Çalaklı	Čalakli	Pımalı	Prnalija
Koçulu	Kočuli	Sarıgöl	Sarigjol
Pırstan	Prsten	Hamzalı	Hamzali
Kuşkulu	Kuškulija	Baraklı	Barakli
Çanaklı	Čanaklija	Dedeli	Dedeli
Cepeli	Čepeli	Kazandol	Kazandol
Memişli	Memešli	Tatarlı	Tatarli
Veyseli	Vejseli	Dorlombos	Dorlombos
Çavuşlu	Čaušli	Ormanlı	Ormanli
Cumabos	Džumabos	Durutli/u	Durutli
Gökçeli	Đopçeli	Sevendekli	Sevendekli
Organcalı	Organdžali	Alilobası	Ali Lobasi
Alikoç	Ali Koč	Kozbunarı ¹⁸	Kozbunar
Çeşme mahalle	Češme maale	Süprüge	Supurge

Tablo 2

Kuzey Makedonya'nın güneydoğu bölgesinde Makedonca ve Türkçe toponimi örnekleri

Bölgedeki köylerin bir bölümü Türklerle birlikte diğer etnik grupların (bilhassa Makedonlar) bir arada yaşadıkları karma-köyler, önemli bir kısmı Makedon köyleri ve bir bölümü de Türk köyleridir. Türk köylerinde sadece Türkler veya Yörükler yaşamaktadır. Bunlara, Başibos (Bašibos), Çalıkli (Čalakli), Dedeli, Kazandol, Çanaklı (Čanaklija), Cepeli, Dorlonbos, Memişli (Memešli), Ormanli, Durutli, Gökçeli (Đopçeli), Urgancalı (Organdja-

internet sitesinden (https://www.stat.gov.mk/Opstinim_en.aspx?mbop=0027) alınmış şekliyle yazılmıştır.

18

Bölge Türklerinde koz, ceviz; bunar da su kuyusu anlamında yaygın şekilde kullanılmaktadır.

li), Alikoç (Ali Koç), Kılağuzlu (Kalauzlija), Kocalı (Kodžalija), Kozbunarı, Pırnalı (Prnalija), Süpürge, örnek verilebilir.¹⁹

BOGDANCI	BOSİLOVO	VALANDOVA	VASİLEVO	DEVDELİJA	STRUMICA	DOJAN	KONÇE	NOVO SELO	RADOVIŞ
Bogdaneci	Borievo	Balinici	Angelci	Begorodica	Banica	Crnichani	Dedino	Badolen	ALI KOÇ
Gjavato	Bosilovo	BAŞİBOS	Varvarica	Davidovo	Bansko(veri yok)	DURUTLI	Dolni Lipovič	Bajkovo	Bučin
Seleni	Drvoš	Brajkovci	Vasilevo	Gabrovo	Belotino	Furka	Gabrevci	Barbarevo	Damjan
Stojakovo	Eđnokukjevo	ÇALAKLI	Visoka Maala	Devdelija	ÇEPELI	GJOPCHELI	Garvan	Borisovo	Injevo
	Geçerlija	DEDELI	Vladievci	Huma	Dabilje	KURTAMZALI	Gorni Lipovič	Gabrovo	Jargulitsa
	Hamzali	Grešte	Gradošoreci	Konsko	Dobrejci	Nikolij	Konče	Draževo	KALAUZLIJA
	Ilovica	Josifovo	Dobrošinci	Kovanci	DORİOMBOS	Nov Dojan	Lubnica	Kolešino	Kaluderica
	Petralinci	KAZANDOL	Dukatino	Miletkovo	Gabrovo	ORGANDJALI	Rakitec	Mokrievo	KODŽALIJA
	Radovo	Kočuli	Eđrenikovo	Miravci	Gradsko	Sevendekli	Skoruša	Mokriño	KOZBUNAR
	Robovo	Marvinci	Nova-Maala	Moin	Baldovci	Sretenovo	Zagotsi	Novo	Oraovica
	Saraj	Pirava	Piperovo	Mrzenci	Kosturino	Star Dojan		Novo Selo	Podareš
	Sekirnik	Pristen	Radicevo	Negorci	Kakliš			Samolovo	Pogulevo
	Staro-Baldovci	Rabrovo	Sedlari	Novo-Konjsko	MEMEŞLI			Smolari	Pokrajčevo
	Turnovo	Sobri	Suševo	Petrovo	Murtino			Staro	PRNALIJA
		Udovo	Trebično	Prdeji	ORMANLI			Stinik	Radoviš
		Valandovo	ÇANAKLIJA	Sermenin	Popčevo			Sušitsa	Rakliš
				Smokvica	Prosenikovo			Zabovo	Šturovo
					Raboreci				Smilantsi
					Riç				Suldurci
					Sačevo				SUPURGE
					Strumica				Topolnica
					Svidovca				Voislavci
					Tri Yodi				Zleovo
					Veljusca				
					Vodoča				
					Zleševo				

Tablo 3
Güneydoğu bölgesine bağlı yerleşim yerleri

¹⁹ Kozbunarı köyü, Ormanli köyü gibi bugün boşalmış köylerden birisidir.

Yine bu 190 yerleşim birimi içerisinde, “terkedilmiş” yerleşim birimleri bulunmaktadır. Bunların arasında büyük çoğunluğunu Türklerin (fazlasıyla da Yörüklerin) yaşadıkları köyler oluşturmaktadır. 2002 yılı resmi istatistik verilerine göre (resmi internet sitesi, stat.gov.mk), Valandova özelinde 13 köyün nüfussuzlaştığı anlaşılır. Radoviş bölgesinde boşalan köy sayısı 13, Konçe belediyesinde dörttür. Buna ilaveten Doyran’da iki, Vasilevo’da iki ve Bosilovo’da da bir köyün boşaldığı görülür.

BOSİLOVO	VALANDOVA	VASİLOVO	DOYRAN	KONÇE	RADOVIŞ
Monospitovo	Ajranli	Kuškulija	Čaušli	Dolna Vraštica	Ali Lobası
	Arazli	Nivičino	Džumabos	Dolni Radeš	Drzhani
	Bajrambos			Gorna Vraštitsa	Durutlija
	Barakli			Negrenovci	Hudaverlija
	Başali				Karadžalar
	Buluntuli				Karalobosi
	Čestevo				Kjoselija
	Đuleli				Novo Selo
	Gradets				Papavnitsa
	Plavuš				Sariđol
	Tatarli				Šaintaş
	Terzeli				Šipkovitsa
	Vejseli				Češme-Maale

Tablo 4

Güneydoğu bölgesindeki yerleşim yerleri ve boşalan yerleşim birimleri

Boşalan toplam 35 köy içerisinde ise Tablo 4’de görülen Ayrınlı (1), Arazlı gibi kırmızı renkle gösterilmiş köyler vardır. Bunlar, Türk yerleşim yerleridir ve Türkçedir. Dolayısıyla toparlamak için, bugün ister boşalmış olsun isterse de hâlen nüfus varlığını koruyor olsun, bölgede Türkçe toponiminin halen geçerli ve kullanımda olduğu belirtilmelidir. Ülkenin diğer coğrafi konumlarına kıyasen güneydoğu bölgesinde Arnavutça toponimiye ise rastlanmaz. Bu bölgede Türkçe, Makedoncadan sonra gelen ikinci toponimi dilidir. Bunun tarihsel arka planı kadar bölgede Türk ve bilhassa Yörük nüfusun mevcudiyeti ve Müslüman topluluklar içerisinde baskın etnik grup olmayı sürdürmesi etkilidir. Fark edildiği üzere salt Türkçe ve/veya Arnavutça toponimlere dikkat etmek dahi, bölgedeki etnik yapıya ve tarihsel arka plana ışık tutmaktadır. Görüldüğü üzere Türkçe toponimler ülkenin güneydoğusunda yoğunlaşırken, Arnavutça olanlar batı ve kuzeybatı düzleminde öbeklen-

mektedir. Bu aynı zamanda nüfus yoğunluğunu da bir anlamda görünür kılmaktadır. Buna göre, tıpkı Arnavutların batı ve kuzeybatıda yoğunlaşmaları gibi Türklerin -dağınık yerleşim sergileseler de- önemli bir bölümü (burada Yörükleri daha ziyade düşünmek gerekir) güneydoğuda yerleşiktir. Bununla birlikte toponimi özelinde Türkçe'nin varlığı ve baskınlığının ülke için bir tehdit oluşturduğu iddia edilemez. Metin boyunca bölge Türklerinin ülkeye bir tehdit, tehlike oluşturmadığı, bu yönde bir girişimi ne uygulamaya koyduğu ne de planladığı net bir şekilde de ortaya konulmuştur. Esas olan nokta, görünmezliği ve sessizliği dolayısıyla mağduriyeti artan Türk topluluğunun zaman kaybedilmeden fark edilmesi gerektiği vurgusudur. Bununla birlikte resmi kayıtlara geçmeyen mikroponomi (nehir, göl, tarla, bayır ismi gibi) ölçeğindeki dahil, Türkçe olan tüm yer adlarının envanter çalışmasıyla kayıt altına alınması elzemdir.

SONUÇ

Yer adlarının işlendiği çalışmalarda “neden” sorusunun bu denli önemli olma sebebi, çok kültürlü bağlama sahip Kuzey Makedonya örneğine bakıldığında anlaşılır. Ülkedeki Makedonlar ile Arnavutların yer adlarıyla ilgili mücadelelerinde her iki tarafın bölgedeki ilksel yerleşikliklerini haklı çıkarmak için bir takım savlar kullandıkları görülür. Ancak bunlar, iki etnik grup arasındaki çekişmelerden de anlaşılacağı üzere birbirleri için net ve güvenilir bilgi ve belge anlamı taşımamaktadır. Kuzey Makedonya, komşularıyla yaşadığı ülke adı meselesini istediği yönde ve nitelikte çözememişken, içeriden Arnavut nüfusun talep ve mücadeleleriyle karşı karşıyadır. Makedon nüfus içinde Makedoncadan Arnavutçaya (veyahut da Yunancaya) yapılan çeviriler, kültürel mirasa inkâr edilemez şiddet olarak tanımlanırken Arnavut nüfus için bu türdeki çeviriler, şovenist havanın dağılması sonrası gecikmiş bir hak kazanımıdır. Bir şiddet veya bir kazanım iddiası, bu bölgedeki yer adlarına yöneltilen “neden” sorusuna birer cevaptır. Buna göre, Makedonca olan yer adlarının Arnavutçaya neden çevrildiği sorusuna Makedonların verdikleri cevap, bölgenin hem nüfus hem de dil itibarıyla Arnavutlaştırılma çabasıyla ilgilidir. Arnavutlar açısından Makedonca yer adlarında diretilme nedeni, şovenist amaç ve gayelerdir. Bunlar, Blair ve Tent'in yorumuyla (2020), adlandırıcıların niyetine dair tarafların iddialarıdır. İddiaların çeşitliliği, ister istemez yazarlarca dillendirilen “niyetlerin spekülasyona açık olduğu” çıkarımını akla getirir. Bununla birlikte yazarların bir diğer iddiaları, bir yere ad verenlerin sahip oldukları savların belgelenemezliğidir. Burada önemli olan nokta tarafların dilsel savlardan hareketle yerleşiklik iddialarını savunuyor

olmalarıdır.

Makedon nüfusun ilksel yerleşikliğini savunan açıklamalarda, başta Slav kökenli sözcük birimlerinin sayıca çok olduğunu, bununla birlikte dilin alt katmanlarında Yunanca, Roma-Latin ve Türkçe kökenli olanların bulunduğu aktarılır. Öte yandan Arnavutlar da kadim ve otokton doğalarını haklı çıkarmak için yer adlarına başvururlar. Kalkandelen şehrinin Arnavutça “sekiz saldırı” anlamına gelen “tetë hovë”dan geldiği iddiası, buna küçük bir örnektir.

Açıklama ve örnekler, Kuzey Makedonya’nın dün olduğu kadar bugün de yer adları konusunda ihtilaf ve çekişmeler yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu konudaki tartışma ve çekişmeler, dönemsel olmanın yanında talep edenin kim olduğuna -taleplerini gerçeğe dönüştürebilme potansiyelinde olan Yunanlıya veya Arnavut’a mı yoksa talepte dahi bulunmayan Türk’e ve/veya Boşnak’a mı ait olduğuna-, bağlı olarak değişmektedir.

Siyasi talep ve hak arayışını Kosova Savaşı’na ve Kosova bağımsızlığına dönüştüren Kosovalı Arnavutların benzerini Makedonyalı Arnavutların yapabilecekleri ihtimali, bugünün şartlarında geçmişe kıyasen epeyce güçlenmiştir. Her ne kadar hak kayıpları yaşıyor olsalar da Arnavutlar, bugünün Makedonya’sında siyasal, toplumsal ve ekonomik karar mekanizmalarını etkileyebilmekte ve bu mekanizmalara dâhil olabilmektedirler. Buna yer adı değişikliklerindeki etkinlikleri eklenebilir. Ancak ülkenin azınlık gruplarından biri olarak gösterilen Arnavut topluluğu siyasi, sosyal ve hukuki yetkileriyle birlikte yer adları konusunda aktif ve etkin rol oynuyor olsalar dahi uygulamada, sürtüşmeler ve zıtlasmalar varlığını korumaktadır. Buradan hareketle ülkeye dair varılacak sonuç, Kadmon’un (2004) kimi coğrafi bölgede yaşandığını belirttiği toponim-politik streslerin Kuzey Makedonya için de geçerli olduğudur. Makedon ve Arnavutlar arasında ara ara yükselen ara ara durulan yer adlarıyla ilgili çekişmelerse ülkenin diğer azınlık topluluklarını ve başta Türkleri daha da görünmezliğe sürüklemektedir. Oysa mevcut Türkçe yer adlarıyla birlikte Türkler, bölgede halen varlıklarını sürdürmekte ve ülkenin ikinci büyük etnik azınlığı statüsünü korumaktadırlar. Yer adlarıyla ispatı görünür yerleşim geçmişleri, herkesçe deneyimlenmiş bir tarihin ardılları olarak Kuzey Makedonya Türklerinin, Arnavut topluluğundan farklı olarak, barışçıl ve sadık varlıklarını sürdürmeleri, bölgede uyumun ve sükûnetin bir alternatif olabileceğine dair önemli bir göstergedir. Ancak uzun yıllardır Arnavut ve Makedon toplulukları arasındaki sürtüşmelerin canlılığını koruması, Türklerin her geçen gün daha fazla hak kaybı yaşama-

sına ve azınlığın azınlığı olarak nitelenir hale gelmesine yol açmaktadır. Bu noktada çalışma her ne kadar, Makedonya'daki yer adlarına odaklansa da varmak istediği nokta farklıdır. Bu çalışmayla amaçlanan, Makedonların ya da Arnavutların yaptıkları gibi kadim ve otokton haklar kurgulayarak bölgenin yönetimini ele geçirmek veya gücü elde bulundurmamak niyetinde olmayan Türklerin azınlığın azınlığı haline düşürüldüğünün hem alan yazına duyurulmasını sağlamak hem de bu vesile ile bölge Türklerinin hak arayışında bir farkındalık kazanmalarına vesile olabilmektedir.

KAYNAKLAR

Acaroğlu, M. Türker (2006). *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Blair, David ve Tent, Jan (2020). "Toponym Types A Revised Typology Of Placenames", *ANPS Technical Paper*, No.5. South Turramurra: Australian National Placenames Survey.

Cowen, K. Jane (2000). *Macedonia The Politics of Identity and Difference*, Pluto Press, Londra.

Danforth, M. Loring (1993). "Claims to Macedonian Identity: The Macedonian Question and The Breakup of Yugoslavia" *Anthropology Today* 9(4), s. 3-10.

De Rapper, Gilles (1998). "Crisis in Kosovo: Reactions in Albania and in Macedonia at the Local Level", *The Ethnobarometer Working Paper Series*.

Eklemezler, Sercan (2019), "Hatırda Kalanlar: Bulgaristan Muhaciri Kadınların Anlatılarında Göç", *OPUS International Journal of Society Researches* 14(20), 667-698.

Eren, Gonca (2019). "Bulgaristan Göçmenlerinin Yaşadıkları Sorunlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12, Sayı 65.

Friedman, Victor (2012). "The Balkan Sprachbund in the Republic of Macedonia Today: 'Eurology' As Discontinuity And Dialectology As Continuity", *Colloquia Humanistica* 1, s. 115-124.

Georgiev, Vladimir (1966). "The Genesis of The Balkan Peoples", *The Slavonic and East European Review* 44(103), s. 285-297.

Güvenç, Sefer (2014). *Mübadele Öncesi ve Sonrası Eski ve Yeni Adları ile Kuzey Yunanistan Yer Adları Atlası*, (2. Baskı), İstanbul: Lozan Mübadilleri

Vakfi.

Gökbilgin, M. Tayyip (2000). *Rumeli'de Yürükler; Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul: İşaret Yayınları.

Hacısalihoglu, Mehmet ve Özcan, Gencer (2013). “Balkanlarda Yer İsimlerini Değiştirme Siyaseti: Avusturya, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye Örnekleri”. *Türk Tarihinde Balkanlar*. (2. Cilt). (Ed. İskefiyeli, Z. Çelik, M. B. ve Yazıcı, S.), Sakarya: Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Ibrahimi, Mustafa (2010). “Toponimet E Dyfishtë Si Shkas Ī Moskuptimeve Ndërshtetërore Në Botën E Globalizuar”, *Aktet Journal of Institute Alb-Shkenca*. 3(4).

Iseni, Bashkim (2013). “One State, Divided Society: The Albanians in Macedonia”, *Civic and Uncivic Values in Macedonia*, Londra: Palgrave Macmillan, s. 175-193.

Idrizi, Xhemaludin ve Idrızı, Bashkim (2019a). “Database Establishing And Linguistic Research For Microtoponyms In Two Regions In North Macedonia”, *European Journal of Geography* 10(4), s. 70-80.

Idrizi, Xhemaludin (2019b). *Mikrotoponimia E Dervenit Të Shkupit*. Üsküp: Ministria e Kulturës e Republikës së Maqedonisë së Veriut Të Shkupit.

Jacheva-Ulchar, Elka (2011). “Genealogic, Semantic and Structural Approach to the Macedonian Toponymic System”, *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrès Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques Annex*. Secció 8.

Kodal, Tahir, (2014). “Makedonya'nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, s. 377-396.

“1934 Üsküp’ünde Türklerin Sayısı 13 bin 893” (Aralık 2014). *Yenibalkan*, (Erişim tarihi: 12 Mart 2022), <<http://www.yenibalkan.com/tr/makedonya/1934-uskupunde-turklerin-sayisi-13-bin-893>>

“1600 Memur İşe Gitmeyip Maaş Alıyor” (Kasım 2015). *Yenibalkan*, (Erişim tarihi: 12 Mayıs 2022), <<http://www.yenibalkan.com/tr/makedonya/1600-memur-ise-gitmeyip-maas-aliyor>>

“Bağımsızlığın 24. Yılında Türkler” (Eylül 2015). *Yenibalkan*, (Erişim tarihi: 20 Ocak 2022), <<http://www.yenibalkan.com/tr/makedonya/bagimsizligin-24-yilinda-turkler>>

“Azınlıklar Medyada Yeterince Yer Almıyor” (Mart 2016). *Yenibalkan*, (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2022), <<http://www.yenibalkan.com/tr/makedonya/azinliklar-medyada-yeterince-yer-almiyor>>

““Macedonia Turks’ World Directory of Minorities and Indigenous People” (Ekim 2020). *Minorityrights*, (Erişim tarihi: 18 Ocak 2022), <<https://minorityrights.org/minorities/turks-3/>>

“Üsküp Büyükşehir Belediyesi yeni cadde isimlerini açıkladı” (Şubat 2021). *Yenibalkan*, (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2022), <<http://yenibalkan.com/tr/makedonya/uskup-buyuksehir-belediyesi-yeni-cadde-isimlerini-acikladi>>

Kadmon, Naftali (2004). “Toponymy and geopolitics: The political use—and misuse—of geographical names”, *The Cartographic Journal* 41(2), s. 85-87.

Karpat, Kemal (2019). *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*. (4. Baskı), İstanbul: Timaş.

Kodal, Tahir (2014), “Makedonya’nın Bağımsızlığını Kazanması ve Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XIV/29, s. 385-393.

Koppa E. Maria (2001). “Ethnic Albanians in the Former Yugoslav Republic of Macedonia: Between Nationality and Citizenship”, *Nationalism and Ethnic Politics* 7(4), s. 37–65.

Kulavkova, Katica (2012), “Enforced Linguistic Conversion: Translation Of The Macedonian Toponyms in the 20th Century”, *Slavia Meridionalis* (12), s. 206-221.

Makedonya İstatistik Kurumu (2002). *Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Macedonia* [Popis Na Naselenieto, Domaќinstvata I Stanovite Vo Republika Makedonija]. (Rapor No: KNIGA X/BOOK X.) Üsküp: eCтaт, (Erişim tarihi: 15 Şubat 2022), <https://www.stat.gov.mk/PrikaziPoslednaPublikacija_en.aspx?id=54>

Mandacı, Nazif (2007). “Turks of Macedonia: The Travails of the “Smaller” Minority”, *Journal of Muslim Minority Affairs* 27(1), s. 5-24.

Momirovska, Meri (2011). “Language Contacts and Names: The Current Situation in Macedonian Onomastics”, *Biblioteca Tècnica De Política Lingüística*.

Nimetz, Matthew (2020). “The Macedonian ‘Name’ Dispute: The Macedonian Question—Resolved?”, *Nationalities Papers* 48(2), s. 205-214.

Novik, Alexander (2014). “Albanians in Albania, Kosovo, F.Y.R.O.M., Montenegro, Serbia and Greece: Seeing the Neighbourhood of the Western Balkans”, *Association Internationale D'études Du Sud-Est Européen Revue* 40-44/2010-2014. s. 437-450.

Pettifer, James (1992). “The New Macedonian Question”, *International Affairs* 68(3), s. 475-485.

Rajić, Ljubiša (2012). “Toponyms and The Political And Ethnic Identity In Serbia”, *Oslo Studies in Language* 4(2).

“Regions of the Republic of North Macedonia, 2020”. (yy). Republic of North Macedonia State Statistical Office (MAKSTAT). Üsküp: State Statistical Office, “Dame Gruev”- 4.

Sansar, Emin (y.y.). “Makedonya'nın Yörük Türkmenleri”, Fotoğraf, (Erişim tarihi: 5 Mayıs 2022), <<https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/makedonyanın-yoruk-turkmenleri/0/11543>>.

Serdar, Ahmet (2014). “Tarihsel Süreç İçerisinde Batı Trakya Türklerinin Ekonomik ve Demografik Gelişimi”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi-Trakya Üniversitesi* 3(2), s. 97-126.

Sezen, Tahir (2006). *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Stanisic/Станишић, Vanja (1998). “Two Types of Ancient Indo-European Isoglosses In The Albanian Language”, *Balkanica*, (29), s. 321-338.

Trix, Frances (2013). Ethnic Minorities of Macedonia: Turks, Roma, and Serbs. In *Civic and Uncivic Values in Macedonia* (pp. 194-213). Londra: Palgrave Macmillan.

Tufan, Muzaffer (1989). “Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri”, *Erdem* 5(15), s. 925-976.

Woehrel, Steven (1999). “Kosovo: Historical Background To The Current Conflict”, *Congressional Research Service*, (Erişim tarihi: 12 Mart 2022), <<https://fas.org/sgp/crs/row/RS20213.pdf>>